

ӘОЖ 341

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҰНАЙ-ГАЗ КЕЛІСІМШАРТТАРЫ

Тулеуова Еркежан Жунусалиевна

Ye.tuleuova@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ-ның заң факультеті Халықаралық
құқық кафедрасының 4-курс студенті
Ғылыми жетекші – Аханов Айдын Азаматұлы

Типтік мұнай келісімшарттары қабылдаушы мемлекет пен бірлескен кәсіпорын ретінде әрекет ететін мұнай немесе бірнеше мұнай компаниялары арасында жасалады. Келісім-шарт көптеген атаулары бар, бұл жай ғана мұнай келісім-шарттары ретінде атаулары болуы мүмкін, немесе барлау және өндіру туралы келісім (E&P), немесе барлау және пайдалану туралы келісім, немесе концессия, немесе лицензиялық келісім, немесе мұнай бөлу туралы келісім (PSA), немесе өнімді бөлу туралы келісім (PSA).

Мұнай келісімшарттары мұнай операцияларын үш кезеңге бөледі: барлау, әзірлеу және өндіру. Осындай кезеңдердің әрқайсысының құқықтық, жедел және іскерлік негізі бар. Барлау кезеңінде мұнай компаниялары мен қабылдаушы мемлекеттің мүдделері арасындағы теңгерім белгіленеді. Бұл баланс мұнай келісімшартында (барлау мерзімдері) (бас тарту талаптары) (жұмыстар мен шығыстарға қойылатын ең аз талаптар) (жұмыстар мен бюджетті бекіту) (барлауды қадағалау) сияқты терминдерде материалданады.

Барлау кезеңінде мұнай компаниялары ең аз жұмыс міндеттемелерін атқарады, өйткені үкімет бастапқы барлау кезеңінің әрбір жылына нақты ең аз жұмыс міндеттемелерін алуға ұмтылады. Мұнай компанияларының

барлауды жедел жүргізуді қамтамасыз ету үшін үкіметтер пайдаланатын әдістердің бірі келісім-шарт ауданын бекітпей, сатып алудан міндетті түрде бас тартуды талап ету болып табылады. Көмірсутегі ресурстары анықталғаннан кейін мұнай компаниясына ашудың коммерциялық құндылығын анықтауға мүмкіндік беретін бағалау кезеңі басталады. Бұл жағдайда келісім-шарттар мұнай компаниялары қабылдаушы мемлекетті осындай ашу туралы хабардар ететінін және барлық растайтын деректерді алғанын көздейді. Егер мұнай компаниясы коммерциялық олжа туралы жарияласа, контрактілер мұнай компаниясы өзінің даму жоспарын әзірлеуі және қабылдаушы мемлекеттің бекітуіне ұсынуы тиіс деп қарастырады. Бұл жоспар келісімшарттық аймақтан мұнайды тез дамыту мен өндірудің ұзақ мерзімді жоспары болып табылады.

Қазіргі таңда мұнай-газ саласы ел экономикасында басты орындардың бірін алып жатыр. Мұнай тарихы және ұлттық мұнай нарығының жұмыс істеуі Қазақстанды дәстүрлі мұнай-газ өндіруші елдердің қатарына жатқызуға мүмкіндік береді. Бұл шикізат түрінің ресурстары, негізінен, оның батыс бөлігінде шоғырланған. Қазіргі уақытта Каспий маңы ойпаты, Маңғышлақ, Бозашы, Оңтүстік Торғай ойпаты республиканың мұнай-газ өңірлері болып табылады. Каспий теңізінің қазақстандық секторында көмірсутегі шикізатының едәуір қоры бар ашық мұнай-газ кен орындарын бағалау жалғасуда. Бағалау бойынша Қазақстан Республикасының көмірсутек әлеуеті әлемдік қорлардың жалпы көлемінде айтарлықтай маңызды болып табылады. Қашаған кен орнының бірегей ашылуынан кейін аз ауқымдағы жаңа коммерциялық табу жұмыстары жүргізілді. Бұл Қаламқас-теңіз, Оңтүстік-Батыс Қашаған, Ақтоты, Қайран.

Қазақстанның әлемдік мұнай қоры құрылымындағы үлесі шамамен 1,8% - ды құрайды. ТМД елдері арасында ол Ресейден кейін екінші қара алтын өндірушісі болып табылады. Егер газ конденсатын қоса алғанда, мұнай өндіру өткен жылы РФ-да 0,1% - ға (546,8 млн тоннаға дейін) төмендеген болса, ҚР-да ол 2016 жылдың деңгейінен 10,5% - ға (78 млн тонна) асып түсті. Сонымен қатар, 70 млн тоннаға жуық экспортталып, 14,2 млн тонна отандық МӨЗ өңделді.

Табиғи ресурстарды игеруге және орнықты дамытуға арналған келісім-шарттар арасындағы қатынастар бүкіл әлемде өзіне көңіл бөледі. Осы қарым-қатынасқа Қазақстан да назар аудару қажет деген көптеген себептер бар. Мұндай себептер тұтастай алғанда Қазақстан экономикасы үшін және жаһандық үрдістер үшін, атап айтқанда, мұнай-газ секторының рөлі мен маңыздылығын; келіссөздер процестеріндегі, табиғи ресурстарды басқару жөніндегі әртүрлі шараларды орындаудағы елдің ауқымды тәжірибесін; корпоративтік әлеуметтік жауапкершілікке және тұрақты дамуға деген саяси мүдделіліктің ұлғаюын, азаматтық қоғамда және осы проблемаларға

тәжірибелі талдаушылардың арасында елеулі мүдделіліктің болуын қамтиды.

Шартты түрде шетелдік инвестициялық келісім-шарттардың өз жобалары үшін тұрақтылықтың тиісті деңгейін қамтамасыз етудегі және мақсатты дамуға қол жеткізудегі инвесторлардың мүдделері арасында теңгерім белгілеуге тиіс. "Тұрақты даму" болатын деңгейді қалай анықтауға және мұнай мен газ дамуынан түсетін жергілікті және ұлттық шығындар мен пайда арасындағы дұрыс комбинацияны қалай қамтамасыз етуге болады; шетелдік инвесторлар нарығының негізінде жалпы және арнайы заңнамалық талаптар мен инновацияларды қолдану келіссөздерінің арасындағы теңгерімді қалай анықтауға болады, бұл тұрақты дамуға ықпал ететін мұнай-газ келісімшарттарын әзірлеудегі ең басты қиындықтар немесе "уақыт сын-қатері". Мұнай-газ келісімшарттары тұрақты дамуға нақты ықпал ететініне кепілдік беру үшін төменде сипатталған төрт түрлі деңгейде жүзеге асырылатын мынадай әрекеттерді талқылау қажет:

- Келісім-шарт талаптарын талқылауға арналған Келіссөз процестері;
- Тікелей келісім-шарттардың шарттары;
- Шетелдік инвесторлар мен мемлекеттік билік органдары арасындағы дауларды шешу шаралары;
- Мұнай-газ келісім-шарттары бойынша келіссөздер процестері болатын тұрақты даму мен неғұрлым кең саяси орта арасындағы теңдікке қол жеткізу.

Тұрақты даму дегеніміз не?

Ең қарапайым түсініктемеде айтаылады, тұрақты даму - бұл экономикалық, әлеуметтік және экологиялық мәселелерді теңдестіру үшін үкіметтер, халықтар мен Коммерциялық қызмет түрлері үшін саяси императив¹.

Тұрақты дамудың жалпы мақсаты болашақ ұрпақтың өз қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілетін қауіп төндірмей, бүгінгі ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады. 1992 жылы Рио-де-Жанейродағы және 2002 жылы Йоханнесбургтегі жоғары деңгейдегі жаһандық кездесулер тұрақты даму бойынша бірнеше мәрте үкіметтік міндеттемелерді растады және императивті жергілікті билік органдары мен азаматтық қоғам бизнесінің әлеміне жеткізуге қажетті шеңберді кеңейтуге көмектесті.

Қазақстандағы мұнай-газ келісімшарттары: өзгермелі контекст және пайда болатын құрылымдар контекстте, онда Қазақстандағы мұнай-газ келісімшарттары келіссөздер процесі нәтижесінде әзірленген және тәуелсіздік алған сәттен бастап, елдегі өтпелі көшу процесі ішінде жүзеге асырылған. Бұрынғы келісім-шарттар – мысалы ТШО (Tengizchevroil) келісім-шартын қоса алғанда, ҚР-да мұнай-газ секторын басқару үшін осындай заңнамалық ережелер пайда болғанға дейін жасалды. Бұл келісім-шарт негізінен елдің Азаматтық кодексінде және жер қойнауын пайдалану туралы 1992 Кодексінде көзделген құқықтық ережелер негізінде жасалды.

Комментатор Ольга Ченцова өз мақаласында Қазақстанның жер қойнауын пайдалануға қатысты заңнамасы үш түрлі фазадан өткенін жазады: I – Фаза 1990-1996 жылдар аралығында. Ол жер қойнауын пайдалануға қатысты Қазақстан заңнамасының ерте дамуын көрсетті. II Фаза-1996-1999 жылдар. Осы фазалар 1995 жылы мұнай туралы Заң және 1996 жылы Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңда жарияланды. III Фаза-1999-да басталды және жер қойнауын пайдалануға арналған әртүрлі типтік келісім-шарттарды дамыту тәжірибесі, 2003-да инвестициялар бойынша жаңа заңды қабылдау және Салық кодексінде ӨБК салық салу бойынша белгілі бір шарттарды енгізу тұрғысынан екі негізгі заңға елеулі түзетулер енгізілді. Оффшорлық мұнай операцияларын жүргізу кезінде 2005 жылы өнімді бөлу туралы келісімдер туралы Заңның (ӨБК) қабылдануына байланысты төртінші фазаны қосуға болады, ол ӨБК әзірлеуге алғаш рет арнайы заңды режимді қамтамасыз етеді.

Қазақстанның мұнай және газ секторындағы «ыстық тақырыптар» мәселесі бүгінгі күні 2006 жылы қабылданған жаңа экологиялық кодекстің салдарларын; инвестициялар бойынша 2004 жылы салық режиміне өзгерістердің салдарларын; Қазақстан үкіметінің жер қойнауын пайдалану құқығын беру және кейбір белгілі бір жағдайларда беруден бас тартуға мүмкіндік беретін шарттарды беру жөніндегі басым құқығымен инвестициялар үшін орын ретінде Қазақстанның инвестициялық тұрақтылығы мен тартымдылығы үшін салдарларды қамтиды; кейбір жаңа мұнай және газ жобаларына қатысуға қатысты КМГ (KazMunayGas) үшін елеулі преференциялар беретін шарттар; және елдің жергілікті контентті ілгерілетуге қол жеткізуі үшін Қазақстанның алдағы ДСҰ-ға кіруінің салдары; және елдегі алау газын жағуды біртіндеп қысқартуға қол жеткізу үшін процестер. "Ыстық тақырыптар" неғұрлым кең аспектіде Қазақстанның мұнай өндіру өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін және тұтастай алғанда макроэкономикалық тұрақтылық үшін мұнай саласындағы табыс салдарының өндіруші саладағы ашықтық бастамасы бойынша Қазақстанның қатысуы прогресті, ұлттық мұнай қорын басқару және жаңа экологиялық кодекстің әсерін қамтиды. Осы "ыстық тақырыптардың" әрқайсысы тұрақты даму үшін маңызды.

Мұнай-газ келісімшарттарындағы «тұрақтандыру туралы ескертпелер» бұл «техникалық емес тәуекелдерді» басқару үшін шетелдік инвесторлар пайдаланатын кең таралған құқықтық тетіктер. Олар әдетте елеулі саяси реттеуші немесе институционалдық белгісіздік бар немесе инвестицияларға әлеуетті әсер ету мәселелерін шешуге арналған стандарттар болу елдерінде дамымаған болатын елдермен келісім-шарттарда пайдаланылады. Негізінде, «тұрақтандыру туралы ескертпелер» келген елдің Үкіметі инвестициялық жобаға әсер ете отырып, өзінің құқықтық жүйесін негативпен әрекет

жасатпайтындығына немесе өзгертпейтініне сендіруге арналған. Егер үкімет тұрақтандыру туралы келісім-шарт ескертпелері бойынша өз мекемесін бұзса, онда ол өтемақыонда ол өтемақы төлеуі мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Dominic Ayine et al, «При открывая завесу контрактов иностранных инвестиций: настоящая сделка для устойчивого развития», доклад по устойчивым рынкам ПИД, сентябрь 2005
2. Ilias Bantekas, John Paterson и Maidan Suleimenov (редакторы), «Закон о нефти и газе в Казахстане: национальная и международная перспективы», Kluwer Law, 2004
3. Steve Bass, «Новая эра для устойчивого развития», доклад «ПИД», 2007
4. DentonWildeSapte и Price Waterhouse Coopers, «Основные пункты в Казахстанском нефтегазовом секторе», семинар до KIOGE, октябрь 2006
5. <https://www.ritmeurasia.org/news--2018-02-21--kazakhstan-i-mirovoj-gynok-nefti-35067>